

УДК 338.124.4+338.2(510)

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Оригинални научни рад

Година X, vol. 17

Број 2/2013.

стр. 41-67

Јован Б. Душанић

ОКЛЕВЕТАНА ДРЖАВА И ПРАКТИЧНА КИНА

Зашто је наш руски либерал
тако често непријатељ руског народа?
Не кажем да су они свесно непријатељи народа,
али невоља је у томе и трагедија је у томе
баш што тога нису свесни!
Ф.М. Достојевски, *Дневник писца* 1880.

Сажетак

Корени актуелне кризе као и оне из 30-их година прошлог столећа налазе се у тријумфу (нео)либералног капитализма, то јест економског дарвинизма као права јачег, моћнијег, егоистичнијег и похлепнијег. Либерални капитализам заговара неспутано деловање тржишта и радикално повлачење државе из економске сфере. Неолиберализам је савремена формула капитализма који се заснива на вредностима класичног либералног капитализма (на слободном тржишту, индивидуализму и приватној својини) и игнорише било какву националну особеност, социјалну одговорност, те морал и етичке принципе. Богатство мањег броја јаких и моћних (и све егоистичнијих и похлепнијих) расте на рачун сиромаштва већине у свету, где огромна маса људи остаје ван процеса рада.

Кључне речи: Неолиберализам, тржиште, држава, САД, Кина

Академија економских наука (АЕН) већ неколико година организује расправе посвећене актуелним економским проблемима, а последња је одржана 26. априла 2013. године на Економском факултету у Београду. На њима се воде веома живе полемике између присталица и противника неолиберализма који више од три деценије доминира међу академским економистима.

Када сам из АЕН добио позив да припремим текст и учествујем у овогодишњој априлској расправи на тему *Изгледи и алтернативе изласка из рецесије – актери, донети и теоријски концепти* одлучио сам да рад посветим суштини и основним узроцима глобалне кризе, пошто и после пет година од избијања светске економске кризе она још увек траје, а о кључним узроцима који су до ње довели скоро да се ништа не може да чује и прочита. Мада се о актуелној светској економској кризи много пише последњих година, у тим расправама (како научним тако и у публицистичким) има много заблуда и митова који се веома вешто медијски пласирају и одржавају, а онда само масовно репродукују.

Томе сам посветио први (*Доларска алхемија*), а у другом делу текста (*Оклеветана држава*) осврнуо сам се на рад председника АЕН, колеге Љубомира Маџара (под називом: *Глобална рецесија: системске алтернативе и изгледи преваладавања*), који сам добио уз позив за расправу. Непосредно пред расправу добио сам нови текст колеге Љ. Маџара под називом: *Случај Кине у светлу либералне мисли* и у вези са њим написао сам и трећи део (*Прагматична Кина*). Због дужине комплетног текста, те због чињенице да сам о суштини и узроцима глобалне кризе раније писао у овом часопису¹ овде ће бити изостављен први део (*Доларска алхемија*) и биће објављена два полемичка дела (*Оклеветана држава*, те *Прагматична Кина*).

1 Јован Б. Душанић, „Светска економска криза као изговор за погрешну домаћу економску политику“, *Национални интерес*, 1/2010

Оклеветана држава

*Препознали смо да ће се уз помоћ државе пронаћи решења
за стално растуће проблеме цивилизације...*

*Да бисмо то урадили морали смо успоставити контролу
над слепим економским силама и егоистичним појединцима.*

Франклин Рузвелт, *Други инаугурални говор* 1937.

Уз позив да припремимо текст и учествујемо у расправи добили сам и веома интересантан рад (под називом: *Глобална рецесија: системске алтернативе и изгледи пре-владовања*)² председника АЕН, колеге Љубомира Маџара, па бих се у овом тексту осврнуо на неке ставове који су у њему изложени.

Сагласан сам са колегом Љ. Маџаром да је у нашим расправама однос према држави извор многих неспоразума и разлог сукобљавања. То није ништа чудно пошто још од времена А. Смита и *невидљиве руке тржишта* не престају оштре дискусије о оптималном балансу између тржишта и државе у економији. За разлику од колеге Љ. Маџара који у држави види главног кривца за све економске проблеме, ја државу посматрам као инструмент за решавање тих проблема.

Колега Љ. Маџар и ја смо сагласни да своје место у економији имају како тржиште тако и држава, али разлике настају када реч иде о питању где (у којим областима) и у ком обиму држава треба да регулише и усмерава привредна кретања и развој. На једној од претходних расправа у АЕН (јун 2011) оспоравао сам став колеге Љ. Маџара да је *Србија осуђена на гломазне, споре, неучинковите и корумпиране владе*, те да је немогуће, у принципу, имати успешну државу на чијем би челу била *аутентична ефикасна и часна влада*, јер

2 Као што се може видети и из назива расправе у АЕН (као и текста колеге Љ. Маџара, који смо добили уз позив) за стање у свету које траје већ годинама и не назире му се крај, уместо кризе наши неолиберали користе израз рецесија. Будући да језиком неолиберала кризу није могуће објаснити, они већ пет година упорно негирају да криза постоји, називајући је (у почетку) *благом* или (сада) *дужом рецесијом*.

она – по мишљењу колеге Љубомира Маџара – *постоји само у машти утопијски занесених (и изгубљених) антилиберала.*³

Сада бих желео да образложим зашто сматрам да је залагање за што мању улогу државе у привреди (у мери коју прихвата колега Љ. Маџар) није добро са становишта основних задатака које треба да решава економија. То се односи на ефикасност (где улогу државе колега Љ. Маџар сувише редукује), а нарочито на праведност пошто он сматра да *разни редистрибутивни захвати, непрестане расподеле и прерасподеле, спадају у активности које су по економски просперитет и привредни напредак дословно убитачне.*⁴

Међу нама постоји потпуна сагласност да тржиште само по себи не обезбеђује ефикасност економије, те да је оно незамисливо без државе и тешко да би без ње могло да функционише, па и опстане. Разлике се појављују по питању баланса који треба да постоји између тржишта и државе, односно функција које би држава имала како би се обезбедио успешан привредни развој.⁵ По мишљењу колеге Љ. Маџара треба се борити *за што мању државу, ону оријентисану на обављање послова које нико други на може да обави: изградња институција, усавршавање законског поретка, учвршћивање владавине права и обезбеђивање стабилног пословног амбијента, те наравно здравство и школство; судство, ту-*

3 <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/neprolazna-vremena-samo-jedne-knjige.html>

4 Ако би то било тачно како онда објаснити да су (у деценији пре избијање глобалне кризе 1998-2008) већи удео јавне потрошње у односу на БДП имале развијеније европске земље (Данска 54%, Шведска 52%, Аустрија 51%, Финска 50%, Белгија 50%) које је криза мање погодила, него медитеранске земље које су слабије развијене и које су директно погођене кризом (Шпанија 39%, Португал 44%, Грчка 46%, Италија 48%).

5 Када говорио о оптималном балансу између тржишта и државе у регулисању и усмеравању привредних кретања и развоја треба имати у виду да он није непромењен и није исти у свим временима, а у истом времену различит је за поједине земље. По правилу, како привредни живот постаје сложенији улога државе постаје значајнија. У данашњим условима то условљава веома брзи процеси глобализације, забрињавајући еколошки проблеми, економијом која је све више заснована на научним истраживањима, али и глобална економска криза. Исто тако, улога државе данас мора да буде наглашенија у економски неразвијенијим државама како би оне могле да заштите виталне националне интересе од јаких удара глобализације, где крупни капитал, односно моћне и агресивне транснационалне компаније настоје омогућити слободно кретање робе и капитала (али не и радне снаге) ради стварања максималног профита.

*жилаштво и полиција.*⁶ Када изађе ван оквира ових функција, сматра колега Љ. Маџар, *држава за друштво постаје егзистенцијални hazard, права напаст због које ваља очекивати само назад, трагичне ломове и пропаст.*

Углавном и други неолиберали наводе само ове функције државе, превиђајући да је за обезбеђење општедруштвене добробити коју тржиште само по себи не може да обезбеди или не обезбеђује у адекватном обиму (као на пример: инфраструктура, научна истраживања, ефикасна регулација – екстерналије, асиметричност информација, агенцијски проблем итд), неопходно ангажовање државе, да би се обезбедила ефикасност економије.

О исправности различитих теоријских погледа најубедљивије говоре резултати који се остварују у пракси на бази политика које су се заснивале на различитим економским теоријама. Раскорак између неолибералне теорије којом се обећава благостање за све и резултата који се у пракси остварују је очигледан.

После релативно дугог периода динамичког раста светске привреде по завршетку Другог светског рата (када се у економској теорији, али и пракси, наглашава потреба за активном улогом државе у привреди, која делује паралелно са приватном тржишном привредом), 1970-их година најмоћнија економија САД показује знаке слабости. Томе доприноси неколико фактора, а пре свега: инфлаторна монетарна и фискална политика која се проводи у време кулминације рата у Вијетнаму (прва половина 1970-их година); дестабилизација светске привреде због једностраног одустајања САД (15.08.1971) од конвертибилности долара у злато; вишеструки скок цена на нафту (1973-1974) итд. Привреда САД бележи економску стагнацију у условима релативно високе инфлације и време 1970-их година одмах је проглашено периодом „*велике стагфлације*“.

Нови идеолози слободног тржишта – неолиберали (предвођени Милтоном Фридманом)⁷ су то искористили као

6 Колега Љ. Маџар даље пише: *Неки сматрају да је ту још и војска, а ја одавно предлагем да се војска постепено, цивилизовано и хумано демонтира и уклони. Народна мудрост каже да они који нису спремни да хране своји, храниће туђу војску.*

7 У интервију за *Global Economic Viewpoint* један од највећих економиста XX

доказ неспособности државе да управља привредом. Овај интелектуални преврат створио је плодно тло да на власт у САД, одмах почетком 1980-их година дође Роналда Регана који су идеје слободног тржишта реализова у пракси. У својој првом инаугуралном говору (јануар 1981) он је изјавио да у садашњој кризи држава не решава наше проблеме и да је она постала проблем, те да намерава да ограничи њен обим и утицај. У том циљу он је предузео следеће четири мере: смањење пореза на високе приходе, ограничавање федералних расхода, већу дерегулацију и предају кључних државних функција приватном сектору.

Рецепти неолиберала који су требали да преломе негативан тренд у привреди САД, не само да то нису успели, ситуацију су само погоршали, а што одлично илуструје следећа табела (преузета из књиге: Sachs Jeffrey, *The Price of Civilization*, 2011)⁸ У њој су

века, нобеловац Пол Самјуелсон, је рекао (видети превод: НИИ, 12.03.2009): *Сада видимо колико је Милтон Фридман грешио тврдећи да тржиште може да се регулише само. Данас схватамо колико је Реган погрешно када је изјавио да влада није решење већ проблем. Данас се идеологија која је била доминантна последњих деценија показује као погрешна. Данас сви схватају да, супротно претходном уверењу, проблем не може да буде решен без учешћа владе. Данас поново прихватамо Кејнсову идеју по којој пореска политика и дефицитна потрошња играју главну улогу у вођењу тржишне економије. Волео бих да је Фридман поживео да види како је његов екстремизам допринео уништењу његових идеја. Срећом, моји опоненти неолиберали, доживели су ово време, али нажалост не могу (или не желе) да виде катастрофалне резултате идеологије коју још увек ватрено пропацирају.*

- 8 Цефри Сакс, у овој новој књизи, истиче да је тужан што мора све ово да пише али је веома забринут стањем у својој земљи. На само неколико првих страна, ове веома обимне књиге, можемо да прочитамо и следеће: *У основи економске кризе, коју сада преживљава Америка, лежи морална криза. САД се не суочавају са краткорочним циклничним колебањима економске активности него са дугорочним социјалним, политичким и економским трендовима... Нема сумње да је у америчкој економији, политици и друштву у целини дошло до великих деформација. Америчко друштво је постало сурово и агресивно, а елита и водећи политичари показују максималну неодговорност и егоизам. Американци су раздражени, песимистички расположени и цинични. Уколико богати и моћни нису способни да се понашају достојно, морално и да показују искрено саосећање према осталом делу друштва и свету, показаће се да тржиште, закони и избори нису довољни. Без обнове духа социјалне одговорности није могуће осмислити и обновити стабилну економију... Велика национална илузија Америке је убеђење да се здраво друштво може организовати на усредсређености ка трци за богатством. Окрутна трка за згртањем богатства захватила је цело друштво и изнурила Американце, лишила их користи коју пружа поверење, честитост и саосећање. ...Велика национална илузија Америке је убеђење да се здраво друштво може организовати на усредсређено-*

приказани званични статистички економски показатељи ефикасности привреде САД за три периода у последњих 60-ак година: *време економског просперитета* (1955-1970), *време стагфлације* (1971-1980) и *време неолиберализма* (1981-2010).

ЕФИКАСНОСТ ПРИВРЕДЕ САД (1955-2010)

	1955-1970	1971-1980	1981-2010
- Порез на приход физичких лица (%)	82,3	70,0	39,3
- Приходи федералног буџета (% БДП)	17,7	17,9	18,0
- Раст БДП (%)	3,6	3,2	2,8
- Раст БДП по становнику (%)	2,2	2,1	1,7
- Раст запослености (%)	1,7	2,7	1,1
- Просечни ниво незапослености (%)	4,9	6,4	6,1
- Промене у расподели дохотка: учешће 1% грађана са највећим дохотком (%)	-2,0	0,6	10,9
- Промена нивоа сиромаштва (%)	-9,8	0,5	0,3
- Раст плате мушкарца са пуним радним временом (%)	2,7	0,4	0,1
- Дефицит буџета (%)	-0,7	-2,4	-3,1
- Инфлација (%)	2,3	7,7	3,2

У исто време, и на нивоу светске привреде уместо да је дошло до динамизирања, како су обећавали теоретичари неолиберализма, после 80-их година XX века у пракси се десило потпуно супротно. Годишња стопа раста светске привреде у 70-им годинама износила је 2,4%, у 80-им 1,4%, у 90-им 1,1%, а у првој деценији овог века наступила је глобал-

сти ка трци за богатством. Окрутна трка за згртањем богатства захватила је цело друштво и изнурила Американце, лишила их користи коју пружа поверење, честитост и саосећање.

на економска криза која је довела до великог пада привредне активности, а и незапосленост је достигла забрињавајуће размере.

Тако се неолиберализам показао као економски неефикасан, а уз то је и неправедан – социјално неодговоран и морално неосетљив.⁹

Упоредо са питањем економске ефикасности (која треба да доведе до просперитета у друштву), мора се истрајавати и на питању економске праведности¹⁰ (која треба да омогући једнаке могућности за све), а у томе држава има и те како важну улогу. Истина и тржишту обезбеђује неке елементе фундаменталне праведности (вредноћа се награђује, а лењост кажњава), али су они недовољни и не треба их преувеличавати. Многи људи нису лично заслужни за огромно богатство којима располажу (наследили га од богатих родитеља), као што многи нису криви због тога што су сиромашни¹¹ (рођењени у бедним породицама, оболели или постали инвалиди не својом кривицом, настрадали од елементарних непогода – земљотреси, поплаве, суше итд).

Економска праведност је важна сама по себи али и због чињенице да она са своје стране омогућава и пораст економ-

9 На једној од претходних расправа у АЕН (јун 2011) од сарадника *широко афирмисаног истраживачког центра* (како то тврди колега Љубомир Маџар) ЦЈДС-а (Центар за либерално-демократске студије) смо могли да чујемо категоричну тврдњу да су економија и социјална одговорност неспојиви, те да економија не познаје категорије правичности и морала.

10 Праведност подразумева не само расподелу у садашњости, него праведност у расподели међу генерацијама. Не можемо мислити само на себе, него и на генерације које долазе после нас.

11 Познати економиста Ха-Цу Чанг, професора на Универзитету у Кембриџу, у тексту *Гребатори и лењивци* (<http://www.freitag.de/autoren/der-freitag/penner-und-gammler>) пише да су многи током периода тржишно-либералне доминације подлегли миту о томе да сваки појединац сноси искључиву одговорност за своју судбину. То је почело са Дизнијевим филмовима које смо гледали као деца и који су нам говорили: „Ако верујеш у себе, све можеш да постигнеш!“ Бомбардовани смо порукама да су појединци – и само они – заслужни за све што им се догоди у животу. *L'Oreal* принцип: „Ако неко годишње зарађује милионе, то је због тога што – толико вреди. А ако је неко сиромашан, то је зато што није довољно добар или се није довољно трудио“. Будући да је политички ризикантно критиковати сиромашне због њихове неспособности, напад се усмерава на лење гребаторе без трунке морала, да би се на крају, у име борбе против лењиваца, уништавале институције које помажу сиромашнима. Онима који од тог система неумерено профитирају, предности оваквог погледа на свет су очигледне: они свет редукују на појединце и тиме скрећу пажњу са структурних узрока сиромаштва и неједнакости.

ске ефикасности. Тако на пример, помоћ сиромашним, поред решавања њихових краткорочних проблема, може да представља инвестирање у људски капитал (на пример, помоћ у квалитетнијој исхрани мајки и мале деце, а касније разне врсте помоћи за боравак у обдаништима и образовање у школама и универзитетима) и омогући сиромашним породицама да у дугорочној перспективи повећају своје економске могућности.¹² На тај начин се истовремено обезбеђује и већа праведност али и боља ефикасност.¹³

Међутим, како признаје и Џефри Сакс (у књизи: *The Price of Civilization*), основне последице неолибералне „револуције Регана“ биле је нова општа антипатија према улози државе, нови однос пун презрења према сиромашнима, и нови позив богатима да се одрекну моралних обавеза према осталом делу друштва. Реган је проповедао да је за друштво корисно, не да се инсистира на солидарности према сиромашним, него на смањењу пореза богатима како би се стимулисало њихово предузетништво... То је ослободило огромну скривену похлепу и уништило систем што прати Америку до данашњих дана.¹⁴

12 Велико је питање колико би нас који учествујемо на овој расправи у АЕН (укључујући и колегу Љ. Маџара и мене) било данас овде да смо одрастали у условима слободног тржишта по мери неолиберала.

13 Нобеловац Џ. Стиглиц пише како он заједно са другим познатим економистима тврди да је растућа неједнакост један од узрока економске кризе, а такође једним делом је последица дубоких структурних промена до којих долази у глобалној економији. Економски и политички систем којим није задовољна већина грађана не може да опстане на дужице стазе. Поред тога, вера у демократију и тржишну привреду ће нестајати, а легитимитет постојећих институција и механизма ће бити доведен у питање.

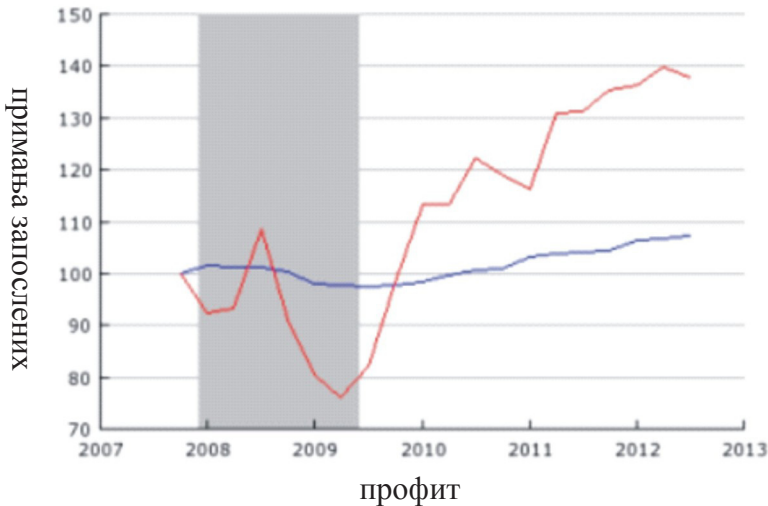
<http://www.project-syndicate.org/commentary/global-warming--inequality--and-structural-change-by-joseph-e--stiglitz>

14 Џефри Сакс је, 80-их и 90-их година прошлог века саветујући многе владе у постсоцијалистичким и земљама Латинске Америке, постао својеврсна светска економска мегазвезда. Његови савети владама свих земаља били су универзални и сводили су се на неопходност спровођења радикалних неолибералних економских реформи. Када је постало очигледно до чега је то довело Џефри Сакс је признао своје заблуде.

Не знам да ли је колега Љ. Маџар мислио и на њега када је (у тексту припремљеном за ову расправу у АЕН) писао: *За оне међу нама који су донекле колебљивог карактера и можда тање научне обавештености то је* (у ова кризна времена) *прилика да промене, можда баш из основа, своја гледишта, како би евентуално већ у догледно време, кад се макроекономске турбуленције смире, још једном променили своја становишта и можда се чак вратили на она*

Чак и у време глобалне кризе похлепа богатих расте. Држава *упумтава* огромна средства за спашавање приватни компанија социјализујући њихове губитке, а оне та средства користе да, пре свега, кроз спекулативне операције повећавају профите, које приватизацију кроз огромне бонусе менаџерима и дивиденде.

Тако су убрзо после избијања актуелне глобалне кризе профити значајно порасли (и достигли ниво који није забележен у последњих пола века), а примања запослених су стагнирала. То лепо илуструје графикон¹⁵ у коме су приказани индекси раста профита и плата (у кварталу пред избијање кризе, индекс = 100).

Због вишедеценијске неравноправности у расподели сада су се примања менаџера¹⁶ скоро изједначила са укуп-

претходно напуштена. За оне који су научно дубље укопани, па тако мање савитљиви под налетима коњунктурних колебања, то је прилика да испоље одређену доследност и да себи и другима докажу да су аналитички увиди стабилнији од прилика на које се односе и да разумевање привредних међузависности (ипак!) превазилази довољно мучне и претеће али ипак ефемерне промене у планетарном економском и финансијском крајолику.

15 Видети: <http://krugman.blogs.nytimes.com/2013/03/30/no-trickle/>

16 Средином 1970-их година просечна примања 100 најбоље плаћених генералних директора су била 10 пута већа од просечне плате запосленог, а од тада брзо расту и почетком овог века она износила 1.000 просечних плата. (Виде-

ним примањима осталих запослених и њихова учешћа у БДП износе око 20%, док су средином 1970-их година примања менаџера учествовала са 10%, а плате осталих запослених са 30% у БДП.¹⁷

Као последица тога дохоци и богатство се концентрише у рукама једног малобројног слоја најбогатијих. Док је крајем 70-их година 1% најбогатијих присвајало мање од 9% укупних доходака, тај проценат је 2007. године износио 23,5% (видети графикон који је преузет из књиге *Aftershok*, Роберта Рајха).¹⁸

При већој неједнакости у расподели и концентрацији доходака и богатства у уском кругу људи, постоји мања тражња за робама и услугама него што би то био случај да има-

ти: Sachs Jeffrey, *The Price of Civilization*, 2011)

17 Видети: <http://monthlyreview.org/2013/03/01/class-war-and-labors-declining-share>

18 Роберт Рајх је професора на Универзитету у Калифорнији – Беркли, а радио је и у администрацији тројице америчких председника (био је и министар рада од 1993 до 1997, а сада је саветник у администрацији Б. Обаме). Према часопису *Time* један је од десет најуспешнијих министара прошлог столећа, а *The Wall Street Journal* га је уврстио у десет најутицајнијих бизнис-мислиоца XX века. У наведеној књизи, анализирајући актуелну глобалну кризу, он тврди да нисмо извукли основну поуку из велике кризе од пре осам деценија – неправедна расподела при којој се огроман део доходака концентрише у рукама уског слоја становништва неминовно доводи до економске кризе.

мо праведнију расподелу, а што неминовно води успоравању стопе привредног раста и запошљавања. Када неједнакости достигну критичне тачке долази и до озбиљних економских криза. То лепо илуструју и подаци из графикана и није случајно да је у годинама пред избијање великих криза (1928. и 2007) четвртина укупног дохотка САД одлазила у руке само једног процента најбогатијих Американаца.

Изузетно богати људи, по правилу, не троше сав добијени новац за свакодневну потрошњу и улагање у реалну економију јер им то – ма како то парадоксално звучало – није једноставно пошто немају ни довољно времена, а и жеље да то чине се постепено смањује. Највећи део новца одлази на финансијске шпекулације које могу да обезбеде огромне профите, али не стварају нову вредност него представљају исисавање вредности из реалног сектора.

Примера ради, за годину (2007) која је претходила банкротству банке *Lehman Brothers*, први човек ове банке, Ричард Фулд,¹⁹ зарадио је 500 милиона долара.²⁰ Оставићемо сада по страни питање колико су овако велика примања уопште заслужена и оправдана и да ли постоји директна веза између плата топ менаџера и резултата њиховог рада, односно да ли би Р. Фулд више или мање (не)успешно руководио банком *Lehman Brothers* да је имао много веће (или много мања) примања. Да би потрошио тај огроман новац Р. Фулд је требао свакодневно у просеку да троши 1,37 милиона долара, а он за то није имао ни довољно времена, а ни јаким мотива. Када постоји могућност да се купи било који производ који се пожели, са временом се радост од куповине смањује, јер када се има све било каква додатна куповина постаје све мање интересантна. Тешко да би се Р. Фулд – који има пенхауз

19 За пример сам узео Р. Фулда јер је огромна примања имао за вођење компаније коју је одвео у банкрот, мада је у истој години рекордер по примањима био Џон Полсон, менаџер хец фонда који је имао примања од чак 3,7 милијарде долара

20 Уколико претпоставимо да се 500 милиона долара, које је за 2007. годину добио Ричард Фулд, равномерно распореди на 10.000 људи, сваки од њих добија по 50.000 долара (нешто више од просечне плате у САД) и током године би у целости, или скоро у целости, ова средства потрошио на куповину реалне робе и услуга. Тако би се свих 500 милиона долара (или незнатно мање) улило у реалну економију, што би допринело очувању радних места и реалном расту привреде.

на Парк авенији и имаће у Гринвичу – радово куповини неке нове некретнине, као што је то био случај при куповини прве своје куће. *Увек је прво парче торте слађе од наредних.*

У исто време, колега Љ. Маџар истиче да он није *присталица теорије о претераној похлепи и моралној изопачености пословних људи, чак и кад су њихова примања баснословно велика... Добру банку не чине сви запослени него њено најуже управљачко језгро, често један једини човек. Пословни успех, па и сам опстанак банке (важи и за друге финансијске институције као што су фондови, осигуравајуће компаније, ревизорске куће...) зависи дословно од тога да ли ће моћи да се дочепа и задржи такве врхунске кадрове, те чаробњаке финансијских операција... Огромне плате су неминовна и готово очигледна последица такве констелације.*

Актуелна глобална криза јасно показује до чега су нас довели управо ти чаробњаци финансијских операција, како их назива колега Љ. Маџар.

Прагматична Кина

*Није битно да ли је мачка црна или бела,
битно је да лови мишеве.
Денг Сјаопинг*

*Испинавајући камење –
прелазимо реку.
Денг Сјаопинг*

Једна пословица, која каже да успех има много родитеља, а пораз је увек сироче, пала ми је на памет када сам прочитао узгредну опаску колеге Љубомира Маџара у тексту *Глобална рецесија: системске алтернативе и изгледи преваладавања*, а која гласи: *Крајње је време да се схвати да САД нису парадигма либералног модела него његова негација, земља која се крупним корацима социјализује, уз познате хазарде колективистичких, недавно урушених система ... а као истинско оваплоћење либералних идеја, као (бар у изгледима) аутентична капиталистичка земља, указује се у све већем степену брзо растућа Кина. Земља која је отворила*

широке просторе за предузетничку иницијативу, која је народу дала досад (тамо!) невиђене могућности да ради и заради, а у којој је држава успела да успешно управља са оних неколико кључних параметара (курс, тржишно формирање надница без уобичајеног државног „уређивања“ и режим страног директног инвестирања). Кина је можда једна од ретких земаља које су добро разумеле да је држава једна гломазна, инертна и трапава творевина која са много више од пара – али кључних – параметара нити није у стању да барира.

Неколико месеци после тога добио сам обавештење о померању термина расправе у АЕН (за седам дана) и нови текст колеге Љ. Маџара под називом: *Случај Кине у светлу либералне мисли*. У овом доста опширном тексту (на више од 30 страна) детаљно се разрађује узгредна опаска из претходног текста²¹ и констатује да је Кина тумачена као упадљиво

21 И у новом тексту колега Љ. Маџар има такође једну узгредну опаску, која много говори, а која гласи: *Овдашњи знаковит пример је Аустроугарска монархија за коју неки од нас верују да је најбоља држава коју је, илустрације ради, српски народ икада имао у својој историји. У вези са тим, а нарочито са улогом државе у привреди, колега Благоје Бабић (Економско стање и перспективе Србије, округли сто у организацији Центра за геостратешка истраживања, одржан 14.04.2008. године у Међународном прес центру) пише: Економска историја учи да су се развили само народи који су имали своју државу. Управо данас је постало актуелно пророчко упозорење Николаја Ј. Даниљевског: Народи који изгубе независност, осуђени су да своје трајање наставе - уколико физички преживе - као «етнички материјал» за друге народе. У највећој опасности од такве судбине је управо наш народ. Зато је питање органске заштите нашег друштва и привреде од судбоносне важности. Иначе, од када постоји држава, неспорно је да је њен главни посао економски. У погледу улоге државе економска историја оставља нам следеће поруке:*

а) Ни једно друштво се није економски развило пре него што је добило суверену државу.

б) Увођењем заштите домаћег тржишта од спољне конкуренције Александар Хамилтон је постао праотац индустријализације САД. То је у Немачкој постао његов најпознатији следбеник, Фридрих Лист, који се сматра утемељивачем протекционизма.

в) Сем Велике Британије, која је колевка индустријализације, ни у једној другој земљи индустрија није заснована без интервенције државе. У Француској за то је заслужна Коблерова управа. У Немачкој и Јапану индустријализацију је још непосредније засновала држава. И у другим “успешним причама”, као што су Јужна Кореја и Кина, су нове потврде те поуке економске историје. У овим земљама држава је «наклоњена тржишту» (market friendly). Другим речима, интервенција државе је «тржишно усмерена».

и само по себи очигледно оповргавање огромног теоријског корпуса који је окренут тржишту и само у његовим импулсима и дејствима види пут ка успешном и дугорочно одрживом развоју. Кина је истицана и славodobитно тумачена као пораз читавог мноштва доктринарних и економскополитичких система и опредељења као што су (нео)либерализам, неокласична синтеза, „тржишни фундаментализам“, Вашингтонски консензус... Носећа порука овога рада, а и разлог због кога се пише, управо је супротна нетом поменутом славodobитном хватању за Кину као тобожњи доказ пораза доктринарних творевина које су у односу на непосредни државни интервенционизам испољавале велике резерве и директно критичко супротстављање.

Истичући да је тумачење кинеског успеха које ће овде бити понуђено веома једноставно, колега Љ. Маџар на крају закључује: У вези са кинеским економским узлетом кључна реч није државна интервенција него управо слобода. Допринос политике кинеском успешном привредном развоју није, дакле, пре свега у некаквом „конструктивном“ или било каквом другом чињењу него, опет супротно у односу на лако склопљену хипотезу, у нечињењу. Може се рећи да се епохални потез, па тако и допринос високе политике, а потом и економске политике која је њоме условљена, састоји у томе што је она и привреду и друштво у целини ослободила од себе саме, преставши са одржавањем ограничавајућих системских решења и са вођењем одговарајућих економских политика.

У наставку ћу покушати да изнесем нешто другачије виђење привредног успеха Кине (али и других источноазијских земаља), имајући у виду упозорење нашег најбољег познаваоца привреда азијских земаља, колеге Благоја Бабића (у књизи *Економија Азије*) да многи понављају исту грешку покушавајући да једну сложену појаву објасне само једним чиниоцем, те да су такве интерплетације, иако корисне, силом прилика једностране па стога недовољне. Поред тога, такође ћу покушати да имам у виду упозорења озбиљних сиолога да се логиком западног света не може објаснити успех

2) Ни облик владавине ни природа политичког режима нису одлучујући у погледу успешности интервенције државе у привреди.

ни једне азијске земље, а поготово древне цивилизације као што је Кина.

Пре свега, треба истаћи да економија Кине већ дуже од три деценије бележи импресивне резултате са просечним годишњим растом БДП од 9,9%. Међутим, Кина је само најсвежији пример успешних источноазијских земаља које су бележиле, у дугим периодима од неколико деценија, исто тако високе просечне стопе раста БДП, почевши са Јапаном од 50-их година XX века, те касније Јужном Корејом и другим нешто мањим источноазијским земљама. Заједничко за ове земље јесте и чињеница да су оне отпочеле са динамичним привредним растом у условима који нису то обећавали. Јапан је из рата изашао као поражена држава, у Кореји је после Другог светског рата избио и грађански рат, а Кини је после Великог скока (1959-61) имала и Културну револуцију (1966-77). Биле су то неразвијене земље које су оскудевале у капиталу, са веома сиромашним становништвом чији стандардом се поредио са афричким.²²

Све ове земље при модернизацији својих привреда примењивале су такозвани *азијски модел*, а коме су нарочито својствени следећи фактори: стратегија развоја заснована на извозно оријентисаној индустријској политици, изузетно висок ниво штедње и инвестирања, те поэтапност и прагматичност у реформисању привреде. Поред тога, све ове земље карактерише сличан традиционални систем вредности и одсуство демократије.

Извозно оријентисана индустријска политика. У складу са класичном теоријом о размештају индустрије (*location*

22 Професор Универзитета у Кембриџу, Ха-Цу Чанг (у књизи: *Лоши Самарићани: Мит о слободној трговини и тајна историја капитализма*) подсећа на ситуацију у Јужној Кореји пре почетка импресивног привредног раста: *1961. године, осам година по завршетку братоубилачког рата са Северном Корејом, годишњи приход Јужне Кореје био је 82 долара по становнику. Просечни Корејац зарађивао је упола мање од просечног становника Гане (179 долара). Половина јужнокорејске индустрије и преко 75 одсто њене железничке мреже били су уништени у рату. Интерни извештај УСАИД-а из 50-их година прогласио је Кореју за 'рупу без дна'... Кореја, једно од најсиромашнијих места на свету, била је жалосна земља у којој сам се родио 7. октобра 1963. године. Током мог живота per capita приход у Кореји порастао је око 14 пута, мерено куповном моћи становника. Великој Британији требало је више од два века (између касног XVIII века и данас) а Сједињеним Државама око век и по (између 1860-их и данас) да постигну исти резултат..*

theory) није се очекивало да Јапан (па касније и Јужна Кореја и Кина) крене путем индустријализације пошто не испуњава основни предуслов за то – велика оскудица у природним богатствима (угаљ, нафта, руде метала). Међутим, све три ове земље ослониле су се на стратегију развоја засновану на коришћењу најобилнијег и најјефтинијег чиниоца производње – радне снаге, те индустријализацију отпочињали са радно интензивном производњом у лакој индустрији, пре свега у производњи одеће и обуће. Регрутујући огромну нову радну снагу са села, која је уз то и јефтина, остваривани су значајни профити који су улагани у проширење и модернизацију производње.

Све ове земље не само да су свој развој заснивали на индустријализацији него су предузимале активне мере да она буде извозно оријентисана. То се реализовало уз помоћ коришћења протекционистичких баријера и постепене, веома дозирање либерализације спољноекономске и девизне сфере. Упоредо са царинским и другим мерама заштите домаћих произвођача (ограничавање увоза помоћу квота, увозних дозвола) држава је разним инструментима подстицала извоз (пореским олакшицама, кредитним субвенцијама) где се као изузетно ефикасан показао вештачки одржаван (низак) девизни курс домаће валуте.²³ Управо извозна оријентација омогућила је динамичан развој индустрије и временом измену њене структуре.

Како се земља економски развија индустријска радна снага постаје све квалификованија²⁴ али и скупља, па се постепено прелази са радом интензивних на капиталом интензивне гране са све већим нивоом технологије. Тако се сада

23 Ха-Цу Чанг истиче како неолиберални естаблишмент жели да поверујемо да је Кореја, током својих чудесних година између 60-их и 80-их, спроводила неолибералну развојну стратегију. Стварност је, међутим, сасвим другачија. Кореја је, заправо, током ових деценија гајила неколико нових индустрија које је влада одабрала у консултацији с приватним сектором, кроз царинску заштиту, субвенције и друге облике владине подршке, све док те индустрије нису 'порасле' довољно да издрже међународну конкуренцију. Влада је била власник свих банака, тако да је могла да управља животном течношћу бизниса – кредитима. Корејско економско чудо било је резултат паметне и прагматичне мешавине тржишних подстрека и државног управљања. Иако је тржиште схватила озбиљно, корејска стратегија препознала је да закони тржишта често морају да буду исправљани државним интервенцијама.

24 Кина је 1986. године законски обавезно образовање продужила са пет на девет година.

Кина све више оријентише на електронику (па и на високу), а производња обуће и одеће сели се у друге земље (Вијетнам, Камбоџу...) које су тек недавно кренуле *азијским моделом* убрзаног развоја. Поред тога, како се земље развијају оне већу пажњу поклањају и екологији, па се постепено ослобађају прљавијих индустрија.

Висок ниво штедње и инвестирања. За све земље које следе *азијски модел* развоја карактеристичан је изразито висок ниво штедње, високе стопе инвестирања и високе стопе привредног раста. У периоду интензивног развоја стопа штедње у Јапану и Јужној Кореји износила је око 35%, а у Кини чак 45% БДП. (Примера ради, у САД она износи мање од 10% БДП). Висок ниво штедње и инвестирања (и низак ниво потрошње) ових азијских земаља објашњава се њиховим традиционалним системом вредности (о чему ће бити више речи касније) али и чисто економским разлозима. Ради се наиме о својеврсном *зачараном кругу* у коме сви желе да што више штеде и инвестирају јер привреда брзо расте и омогућава велике профите, а брз раст привреде и високи профити обезбеђује висок ниво штедње и инвестиција.

Виши ниво штедње Кине у односу на Јапан и Јужну Кореју Џонатан Андерсон (магистрирао и докторирао на Универзитету Харвард, те у Кини годинама радио као представник ММФ-а) објашњава (у књизи: *The Five Great Myths About China and the World*) чињеницом да је Кини сачувала високо учешће државног сектора економије који такође послују по тржишним принципима као и приватна али има и једну специфичност – остварени профит аутоматски реинвестирају пошто не исплаћују дивиденде јер су власнику (држави) обавезна само да плаћају порезе као и остала приватна предузећа (која приватним власницима, поред тога, исплаћују и дивиденде). Како он наводи ниво штедње становништва у Кини не разликује се од истих показатеља у Јапану и Јужној Кореји, па разлика потиче од штедње привреде, а у Кини, за разлику Јапана и Јужне Кореје, државно власништво у привреди је још увек високо.

Будући да је Кини сада једна од највећих привреда у свету која уз то има највећи ниво штедње и инвестиција, па је логично да су и стране инвестиције у апсолутном износу огромне. Међутим, учешће страних у укупним инвестици-

јама у Кини је релативно мало. Сарадници два института из Вашингтона (Центар стратегијских међународних истраживања и Институт међународне привреде) (у књизи: *China: The Balance Sheet - What the World Needs to Know Now about the Emerging Superpower*) наводе податак да стране инвестиције, последњих година, износе само 5% од укупних инвестиција у кинеску привреду.²⁵ Томе треба додати и податак да 80% укупних страних инвестиција потиче од кинеске дијаспоре.

Постепеност и прагматичност. Азијски модел такође карактерише постепеност у реформисању привреде и прагматизам који најбоље оцртава изрека (цитирана на почетку овог дела текста) која се приписује Денг Сјаопингу: *Није битно да ли је мачка црна или бела, битно је да лови мишеве.*

Кина је реформисање своје привреде отпочињала у одређеним сегментима економије и на одабраним мањим територијама. Кренуло се са пилот пројектима (основано је неколико посебних економских зона) и зависно од добијених резултата експеримент се даље ширио (ако су ефекти били добри) или су се вршиле одређене корекције (ако су уочени недостатци) или се дефинитивно одустајало (ако се нису могли добити очекивани резултати). У земљи постоји посебан Државни комитет који се управо бави разрадом реформи, а та разрада се врши на бази озбиљне научног приступа о чему сведочи и постојање веома угледног научно истраживачког института који се налази под његовим окриљем.

Приватизација је такође вршена постепено. Предузећа из државног сектора нису приватизована него су остала у истом својинском статусу, а упоредо са њима су оснивана нова предузећа инвестирањем приватног капитала. Касније је приватним инвеститорима омогућено да могу куповати и акције државних предузећа али је у њима већински пакет акција држава задржала у својим рукама.

Временом се државни сектор смањивао али он и данас у Кини има значајно учешће од око 25%. Енергетика, телеко-

25 Професор на Универзитету у Чикагу, Рагхурам Раџан (у књизи: *Fault Lines*) пише како је његово доста опсежно истраживање, на примеру великог броја земаља у развоју, показало да економије ових земаља бележе високе стопе раста када своје инвестиције финансира сопственом штедњом. И обратно, што се инвестиције више финансирају из страних извора све је спорији њихов економски раст. Професор Р. Раџан закључује да су брзи и одрживи раст имале само оне земље у развоју које нису имале значајније стране инвестиције.

муникације, железнички и авио саобраћај и многи сектори тешке индустрије налазе се у целини или у већинском власништву државе. Оно што је важно државна предузећа се у Кини мало разликују од приватних – препуштена су тржишној конкуренцији. Она морају равноправно да се носе са приватним предузећима, а у областима где не постоје приватна предузећа (или их има мало) постоји јака конкуренција између самих државних предузећа којих има на десетине у енергетици и авио саобраћају, а на стотине и хиљаде у телекомуникацијама и тешкој индустрији. Тако у Кини постоји 20-ак авио компанија и све оне су државне, али међу њима се одвија веома оштра тржишна конкуренција. Кинези су одлично схватили да кључ успеху не лежи у приватизацији него у конкуренцији.²⁶

Држава је задржала улогу организатора социјалног и економског развоја, бизнис инкубатора, спречавање монопола и подстицање конкуренције, заштите унутрашњег тржишта и подршке домаћих произвођача,²⁷ регулатора између домаћег и иностраног капитала, градитеља инфраструктуре и других активности које држава мора да обавља у свакој земљи. У кризним временима држава је одлучно реаговала и помагала предузећима свих форми сопствености. За време финансијске кризе 1998. године држава је стимулисала инвестиције и додатно повећала кредитирање предузећа у износу од 4.000 милијарди долара, а по избијању глобалне кризе 2008. године држава је на себе преузела главну улогу инвеститора, те омогућила предузећима (без обзира на форму

26 Средином 1996. године председнику Борису Јелцину познати амерички (нобеловци *Кенет Ероу*, *Василиј Леонтијев*, *Лоренц Клајн*, *Роберт Солоу* и *Џејмс Тобин*, те светски познати економисти – професори *Мајкл Интрилигејтор* и *Маршал Поумер*) и руски (академици *Леонид Абалкин*, *Олег Богомолов*, *Станислав Шаталин*, *Валериј Макаров*, *Јуриј Јеременко* и *Дмитриј Лавов*) економисти су упутили заједнички документ у коме предлажу измену курса дотадашње економске политике, а у коме између осталог пише да *уколико и постоји тајна тржишне привреде, она се не налази у приватној својини него у конкуренцији*. У документу такође пише да *дотадашња политика немешања државе, која је део шок терапије није била оправдана*, те да једна од последица повлачења државе из привредног живота јесте *прелаз не ка тржишној, него ка криминалној привреди*. *Користећи немешање владе, криминални елементи су попунили вакуум*. (Интегрални текст објављен је и у књизи: О.Т. Богомолов, *Моя летопись переходного времени*, 2000)

27 При томе Кина не прави разлику да ли се ради о државним или приватним предузећима. Тако субвенције из државног буџета добија енергетика (у државном власништву) али и пољопривреда (у приватном власништву).

власништва) репрограмирање кредита код државних банака. На тај начин држава је допринела да предузећа успешно пре-владају тешка времена, а земља одржи релативно динамичан привредни раст и у условима кризе.

Традиционални систем вредности. Поред тога што су све источноазијске земље имале сличну стратегију економског развоја, брзом привредном успону погодовао је и њихов традиционални систем вредности чији се корени налазе у конфучијанству, а кога карактерише трудољубивост, штедљивост, правичност, спремност на жртвовање, а нарочито изражен колективизам и хијерархијска структура друштва где постоји приоритет општих над индивидуалним интересима.

Колективна свест о националном интересу и колективна спремност на жртвовање за његово остварење²⁸ супротстављени су западном (протестантском)²⁹ систему вредности у основу кога је премиса о неприкосновеним правима човека која не могу бити отуђена од појединца ни под којим условима, чак ни за остваривање било каквих виших општих интереса, на пример дугорочно одрживог високог привредног раста и животног стандарда, те социјалне стабилности.

Из приоритета општих над индивидуалним интересима проистиче и принцип компромиса (неопходан како би се достигли виши општи циљеви), толерантност према разним облицима друштвеног уређења,³⁰ уважавање алтернатива, потреба за експерименталисањем, схватање да за опстанак

28 Колега Благоје Бабић пише (у тексту: *Економско стање и перспективе Србије*) да је становништво показало високу спремност да подноси жртве која је била праћена обавезом државе да обезбеди правично учешће свих у плодовима обнове. Управо је праведност у расподели обезбеђивало пристајање становништва на жртве и отуда политички и социјални мир погодан за економски развој.

29 *Азијски систем вредности* у коме постоји приоритет општих над индивидуалним интересима био је универзални принцип целог човечанства све до појаве протестантизма у XVI века. Сетимо се само Библије: колико је народа Мојсије жртвовао у име општег циља – довести свој народ у *обећану земљу* и од њих створити моћан и многобројан народ.

30 Управо та толерантност изазива симпатије многих земаља и често се противпоставља америчкој искључивости и агресивности која свет дели на *наше* и *туђе*. Кина, за разлику од САД, се не меша у послове других држава, не намеће им свој систем вредности и не учи их како треба (морају) да живе. Кина не уводи санкције и ембарга против других земаља, сматрајући их неумесним у принципу.

и општи напредак (нације, цивилизације) не треба робовати било којим идеолошким „измима“.

Само неколико деценија уназад сматрало се да смо дошли до „краја историје“ и да је Запад, са својим системом вредности (у центру кога су индивидуалне слободе и права човека) извојевао дефинитивну победу над другим цивилизацијама и сви треба само да копирају западно искуство да би постигли успех.³¹ Међутим, збивања последњих деценија показују да је још прерано за доношење дефинитивних закључака, те да су многи прерано отписали најстарију међу древним цивилизацијама која складно повезује дубоку древност са актуелном реалношћу и на будућност гледа кроз призму прошлости.³² Вероватно се управо у традиционалном систему вредности и крије тајна древности и стабилности кинеске цивилизације и државности.

Одсуство демократије. Све источноазијске државе су у периоду дугорочног успешног економског раста, скоро без изузетка, имали једнопартијски систем и било је приметно одсуство демократије, како се она схвата на Западу. Међутим, то није била препрека да ове земље деценијама остварују веома динамичан привредни раст. Џонатан Андерсон истиче да Кинези пажљиво прате бучну и бездарну демократију у Индонезији и Филипинима која онемогућава стабилан раст и плаше се да би демократија по западном обрасцу изазвала хаос и у њиховој земљи и спречила привредни просперитет.

31 Пренебрегавала се чињеница да је Кина стара цивилизација која је углавном (сем последњих пар столећа) била и најмоћнија држава света, те једна од малобројних старих цивилизација која није прекинула везу са својим древним коренима. Поштовање према прецима обезбедило је непрекидност традиције и сачувало огромно писмено наследство. Древни писани документи бележе историју земље за последњих пет хиљада година. Кинези су сачували своје писмо (са скоро 50.000 знакова) јер нису желели да обесцене своје огромно писмено наслеђе.

32 Они који су дуже боравили у Кини видели су како и њихова телевизија (уместо разних ријалити програма и филмова препуних патологија разних врста) углавном има образовне и васпитне садржаје где се становништво стално подсећа на древну и славну историју; приказују се савремена достигнућа у различитим областима науке, културе, економије; величају се рад и традиционалне моралне вредности и људима објашњава да се само тако може допринети просперитету свога народа и обезбедити сопствено благостање. Кинези већ деценијама могу да виде како сваке године живе много боље него претходне и уверени су да ће следеће живети боље него ове и да је само питање дана када ће њихова земља постати најмоћнија држава у свету, како је то и била у релативно дугом периоду људске историје.

Колега Љ. Маџар истиче да је почетком 1990-их година дошло до регресивног обрата (*policy reversal*) у кинеској развојној политици, те да је он условљен познатим догађајем на Тјенанмену из јуна 1989. године,³³ који је довео до јачања конзервативних снага, оних на линији ортодоксног марксизма и правоверног социјализма. На два, неоспорно велика историјска догађаја из 1989. године (масакр на Тјенанмену и рушење Берлинског зида) искључиво се гледа кроз црно-беле наочаре, мада они нису тако једнозначни. Велико је питање да ли би данас уопште говорили о изванредним развојним резултатима Кине да су се догађају на *Тргу небеског мира* одиграли на начин како су то прижељкивале присталице западне демократије.

Све што је колега Љ. Маџар писао о Кини чини ми се да би се пре могло односити на Русију из времена Бориса Јелцина³⁴ у којој *кључна реч није била државна интервенција*, односно где се није радило о некаквом „конструктивном“ или било каквом другом чињењу него, *опет супротно у односу на лако склопљену хипотезу, у нечињењу*. Управо су се у Русији реформе заснивале на економској теорији (неокласична економска мисао), стратегији (шок терапија) и политици (Вашингтонски договор)³⁵ и резултати су били катастрофални, да би у августу 1998. године Русија доживела финансијски крах.

33 О догађајима на *Тргу небеског мира* 1989. године (такозваном «масакру на Тјенанмену») деценијама је створена пропагандна слика како су бездушни кинески војници на *Тргу* хладнокрвно масакрирали мирне продемократски настројене демонстранте. Недавно смо могли да прочитамо да *дипломатске депеше из Амбасаде САД у Кини показују да током протеста на Тргу Тјенанмен 1989. кинески војници нису пуцали на демонстранте, што делимично потврђује верзију догађаја кинеских власти* (према писању Дејли Телеграфа – видети: <http://www.naslovi.net/tema/278157>).

34 Русију из тог времена Запад је хвалио како брзо успешно напредује ка тржишној економији и дивно се њеном брзом прихватању демократије (чак и када су тенкови уведени у центар Москве и из њих пуцано по Парламенту), а за време Владимира Путина (који је земљу одвео са ивице амбиса, повратио национално достојанство руском народу и поштовање и уважавање у огромном делу света, те Русију учинио економски и политички стабилном и јаком) Запад има само замерке.

35 Дејвид Харви (у књизи: *Кратка историја неолиберализма*) пише: *Оно што се може рећи са сигурношћу, јесте да је Кина, не прихватајући пут «шок терапије» који је подразумевао инстант приватизацију, а коју су касније ММФ, Светска банка и «Вашингтонски консензус» утрапили Русији и Централној Европи, успела да отклони могућност избијања економске катастрофе које су спопале те земље. Преузимајући свој властити необични пут према «со-*

БДП је у 1998. години износио 52% истог из 1989. године.³⁶ Тако стрмоглав пад БДП земље није забележен ни у време Првог светског рата (1914-1917, смањење од 25%), Грађанског рата који је после тога уследио (1918-1922, пад од 23%), а нити за време Другог светског рата (1941-1945, смањење од 21%) када је велики део земље био физички окупиран од стране фашиста. Нарочито драстичан пад бележи индустријска производња, а инвестиције у привреду Русије смањују се из године у годину и у 1998. години чинили су само 20% оних из 1991. године. У исто време дошло је до брзог пада животног стандарда становништва и њиховог огромног раслојавања.

Економске тешкоће прати и демографска катастрофа. У Русији долази до веома забрињавајућег процеса депопулације (процент смртности становништва расте и већи је од процента рођених који се смањује) што је у XX веку у Русији било забележено једино у ратним временима. Смртност у Русији је већа него било у којој земљи Европе, Америке, Аустралије и Азије (са изузетком Авганистана и Камбоџе), те већине земаља Африке. Просечни животног век је знатно скраћен и данас трећина умрлих не доживи пензиони узраст. Код мушкараца просечни животног век износи само 57 година и за више од 7 година је краћи него пре једне деценије. Смртност *јачег пола* у узрасту од 16-59 година већа је него што је била крајем XIX века. Стручна истраживања показују да преко 70% одраслих живи у стању дуготрајног психоемоционалног и социјалног стреса који изазива забрињавајући раст депресије, психозе, алкохолизма и наркоманије.

За разлику од Кине чије реформе карактерише постепеност (градуализам), Русија се определила за шок терапију. У складу са политиком Вашингтонског договора (који инсистира на либерализацији, приватизацији и стабилизацији)

цијализму са конеским карактеристикама», она је успела да изгради форму државно манипулисане тржишне економије која је дала спектакуларан привредни раст (крећући се у просеку око 10% годишње) и растући животног стандард за значајан део становништва... Кључне одлуке ратификоване на конгресима партије постављају платформу за сваки корак на реформском путу... Баријере подигнуте да спрече међународне портфељ инвестиције делотворно ограничавају моћ међународног финансијског капитала широм кинеске државе. Неволност да се дозволи било каква форма финансијске интермедијације (попут берзи и тржишта капитала) осим државних банака лишава капитал једног од његових кључних оружја vis-a-vis државне моћи.

36 Док је тада у (демократској) Русији БДП преполовљен у исто време (недемократска) Кина је удвостручила БДП.

Русија је извршила свеобухватну и радикалну либерализацију, масовну и брзу приватизацију државне имовине и финансијску стабилност, која се свела на политику прецењеног курса националне валуте. Насупрот Русији Кина је царинским и нецаринским мерама штитила домаће произвођаче, државна предузећа нису приватизована, а води се политика потцењеног курса националне валуте да би се обезбедила ценовна конкурентност домаћих предузећа.

На крају рецимо да је колега Љ. Маџар цео свој текст засновао на ставовима Американца кинеског порекла Хуанга Јашенга и његовој књизи *Capitalism With Chinese Characteristics*.³⁷ Озбиљни синолози упозоравају да су у САД, као стручњаци за Кину, медијски најекспониранији управо амерички Кинези који тамошње догађања објашњавају логиком западне цивилизације и на начин како би Американци волели да виде Кину. Дуго времена у САД је то био Гордон Ченг (који је чак и «доказивао» како ће Кина 2005. године доживети привредни слом), а сада га је заменио Хуанг Јашенг.

Очигледно да није добро некритички прихватати ни оно што учитељи препоручују и проповедају, а нарочито оно што ученици дотурају или, свесно или несвесно, потурају.

37 У своме тексту посвећеном Кини, колега Љ. Маџар на почетку пише: *Користим ову прилику да изразим своју велику захвалност свом пријатељу и ученику – толико давнашњем да ми из ове перспективе тај детерминатив изгледа помало смешан – др Бошку Мијатовићу који ми је, добро знајући шта ме инспирише, електронском поштом послао Хуангову изванредну књигу. Он и професор Борис Беговић, дотурајући ми велике количине литературе, заслужни су (и одговорни!) за много тога што сам научио, па и онога што сам објавио. Иако би др Мијатовић вероватно пристао да сноси и део одговорности за моје грешке, морам да нагласим да је одговорност за све што у овом тексту не ваља искључиво моја.*

ЛИТЕРАТУРА:

- Anderson Jonathan, The Five Great Myths About China and the World, 2003.*
- Бабић Благоје, *Економија Азије*, 2007.
- Бабић Благоје, *Економско стање и перспективе Србије*, 2008.
- Bates Gill, C. Fred Bergsten, Nicholas R. Lardy, and Derek Mitchell, *China: The Balance Sheet - What the World Needs to Know Now about the Emerging Superpower*, 2006.
- Богомолов О.Т. *Моя летопись переходного времени*, 2000.
- Chang Ha-Joon, *Bad Samaritans: The Myth of Free Trade and the Secret History of Capitalism*, 2010.
- Душанић Ј. Б., *Деструкција економије*, књ. 1-3, 2010-2011.
- Душанић Ј. Б., „Светска економска криза као изговор за погрешну домаћу економску политику“, *Национални интерес*, 1/2010.
- Harvy D, *Kratka istorija neoliberalizma*, 2012.
- Маџар Љ., *Глобална рецесија: системске алтернативе и изгледи превађавања*, 2013.
- Маџар Љ., *Случај Кине у светлу либералне мисли*, 2013.
- Reich B. R, *Aftershok*, 2010.
- Raghuram G. R, *Fault Lines: How Hidden Fractures Still Threaten the World Economy*, 2011.
- Sachs Jeffrey, *The Price of Civilization*, 2011.
- Stiglitz J.E, *Freefall – America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy*, 2010.
- http://www.b92.net/biz/vesti/svet.php?yyyy=2013&mm=02&dd=13&nav_id=686569
- <http://krugman.blogs.nytimes.com/2013/03/30/no-trickle/>
- <http://monthlyreview.org/2013/03/01/class-war-and-labors-declining-share>
- <http://www.naslovi.net/tema/278157>
- <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/neprolazna-vremena-samo-jedne-knjige.html>
- <http://www.project-syndicate.org/commentary/global-warming--inequality--and-structural-change-by-joseph-e-stiglitz>

<http://www.freitag.de/autoren/der-freitag/penner-und-gammeler>

Jovan B. Dusanic

SLANDERED STATE AND PRACTICAL CHINA

Resume

The roots of the current crisis as well as those from the 1930's can be found in the triumph of (neo)liberal capitalism, economic Darwinism, that is, as the right of the stronger, more powerful, selfish and greedier. Liberal capitalism advocates unfettered operation of the market and the radical withdrawal of the state from the economic sphere. Neoliberalism is a contemporary formula of capitalism, which is based on values of classical liberal capitalism (the free market, individualism and private property), and ignores any national particularities, social responsibility, and moral and ethical principles. The wealth of a small number of strong and powerful (and ever more selfish and greedy) increases at the expense of poverty of most of the world, where huge masses of people remain outside of the work process.

Keywords: Neoliberalism, the market, the state, the U.S., China

Овај рад је примљен 22. маја 2013. године а прихваћен за штампу на састанку редакције 2. септембра 2013. године.